

Omvärldsanalys 2028–2030

Del av kvalitetsbedömningssystemet för statsbidrag till verksamhet i studieförbunden

Publicerad av Folkbildningsrådet

REDAKTÖR: Christer Nylander
OMSLAGSILLUSTRATION: Emma Hanquist
LAYOUT: Pasadena Studio
ISBN: 978-91-991751-0-2
www.folkbildningsradet.se

Innehåll

Inledning ---------- **5**

1 Megatrender ---------- **7**
Underliggande strukturella förändringar ---------- 8
En stramare tidsanda ---------- 10
Systematiska samband ---------- 11

2 Operativ horisont 2028–2030 ---------- **13**
Civilsamhället – starkt men förändrat engagemang ---------- 14
Teknikutveckling med möjligheter och utmaningar ---------- 15
Demografi och geografi i förändring ---------- 16
Kompetensbrist och omställning ---------- 18
Demokrati, tillit och bildning ---------- 19
Klimatomställningen pågår ---------- 22
Kulturliv i förändring ---------- 23
Ett hårdnande läge i omvärlden ---------- 25

3 Den långa sikten ---------- **27**
Långsiktiga förändringar som särskilt formar villkoren för studieförbunden ---------- 27
Demografi och geografi ---------- 28
Teknologisk acceleration och arbetslivets omvandling ---------- 28
Civilsamhällets transformation ---------- 29
Den globala utvecklingen ---------- 29
Fyra möjliga utvecklingsbanor fram till 2045 ---------- 30
Vägval i nuet och folkbildningens framtid ---------- 32

Inledning

Folkbildningen och studieförbunden verkar i ett samhälle som förändras snabbt – ekonomiskt, teknologiskt, demografiskt och politiskt. Samhällsförändringarna rör inte enbart enskilda sakområden utan sker också på ett bredare sätt. Dessa genomgripande förändringar av politik, ekonomi, demografi och teknologi kallas ofta megatrender. Dessa krafter påverkar människors vardag, föreningslivets förutsättningar och demokratins funktionssätt. De påverkar därmed också direkt och indirekt villkoren för studieförbundens verksamhet.

Denna omvärldsanalys utgör en del av Folkbildningsrådets process för fördelning av statsbidraget till studieförbunden. Analysen ska, i enlighet med bidragsvillkoren, vara en av grunderna för studieförbundens verksamhetsåtaganden. Den ska stödja studieförbundens egen omvärldsanalys, planering och profilering för att på så sätt bidra till att statsbidraget används på ett sätt som svarar mot samhälleliga behov och statens fyra syften med stödet till folkbildningen.

Studieförbunden ska i sina verksamhetsåtaganden visa hur de förhåller sig till den omvärldsanalys som presenteras här.

Analysen omfattar tre tidsperspektiv för stärkt strategisk blick.

1. MEGATRENDER

I ett inledande avsnitt beskrivs de långsiktiga samhällskrafter som formar utvecklingen på lång sikt. Megatrenderna utgör den långsamma men kraftfulla bakgrunden till de mer konkreta utvecklingslinjer som påverkar perioden 2028–2030 och scenarier för framtiden. De är inte prognoser utan strukturella rörelser som formar samhällsutvecklingen.

2. OPERATIV HORISONT 2028–2030

Här analyseras de konkreta och påtagliga utvecklingslinjer som bedöms ha direkt betydelse för studieförbundens verksamhet under kommande

treårsperiod. Denna del utgör kärnan i analysen och är den del som studieförbunden ska ansluta till i sina verksamhetsåtaganden.

3. DEN LÅNGA SIKTEN

I denna del samlas analysen av de mer långsiktiga strukturella förändringar som formar folkbildningens förutsättningar under de kommande två decennierna. Här behandlas demografins genomslag, arbetsmarknadens omvandling genom AI och digitalisering, civilsamhällets organisatoriska förändring samt effekterna av globala spänningar, klimatomställning och migrationens långsiktiga dynamik.

Syftet med det tredelade upplägget är att ge en sammanhållen strategisk kontext som visar hur megatrenderna kan ta konkret form över tid och hur deras samspel skapar olika handlingsutrymmen för folkbildningen, men också hur folkbildningen genom sina vägval i nuet påverkar framtiden. Genom att belysa flera tänkbara framtidsvillkor skapas en grund för att identifiera robusta strategier och prioriteringar – sådana som stärker sektorns handlingsförmåga oavsett utveckling.

Olika kombinationer av megatrender och osäkerheter kan leda till skilda samhällsvillkor, men vissa behov återkommer: sammanhållning, orienteringsförmåga, delaktighet och tillit mellan människor och institutioner. Hur dessa behov möts på lång sikt beror på de strategiska val som görs i dag. Folkbildningens förutsättningar påverkas av omvärldens utveckling. Men den dagordning respektive studieförbund väljer för de närmaste åren påverkar i sin tur också samhällets utveckling och många människors förutsättningar.

1 Megatrender

För att förstå de mer konkreta utvecklingslinjerna i perioden 2028–2030 behöver de sättas in i ett bredare sammanhang. Under ytan av enskilda reformer, konjunktursvängningar och politiska beslut verkar långsiktiga trender[1] som stegvis formar handlingsutrymmet för medborgare, civilsamhälle och stater.

Megatrenderna i detta avsnitt beskriver sådana strukturella krafter. De fungerar som bakgrund och förklaringsram till de bedömningar och scenarier som presenteras i kommande kapitel. Genom att synliggöra dessa drivkrafter blir det möjligt att bättre förstå varför vissa utmaningar återkommer, varför vissa osäkerheter är särskilt avgörande och vilka strategiska förmågor som behöver stärkas oavsett framtidsutveckling.

För studieförbunden innebär megatrenderna inte nya uppdrag i sig, men de förändrar villkoren för hur uppdraget kan och behöver genomföras. Att förstå dem är därför en förutsättning för långsiktig relevans, legitimitet och robusthet. Nedan listas några megatrender som ofta förekommer i omvärldsanalyser[2]. Därefter följer en reflektion kring vad de övergripande strukturella förändringar som trenderna innebär kan få för konsekvenser för hur människor agerar. Reflektionen tar också upp hur trenderna samvarierar på systemnivå.

---

1 John Naisbitt, Megatrends: *Ten New Directions Transforming Our Lives* (New York: Warner Books, 1982).

2 Analysen bygger på internationella megatrendstudier och framtidsrapporter, bland andra Berthold M. Kuhn och Dimitrios L. Margellos, *Global Perspectives on Megatrends: The Future as Seen by Analysts and Researchers from Different World Regions* (Stuttgart: ibidem, 2022); BlackRock Investment Institute, Mega forces (2023); Sitra, *Megatrender 2023* (2023); Statsrådet i Finland, *Framtidsredogörelse, del 1. Strategisk omvärldsanalys och scenarier för 2045, Statsrådets publikationer* 2025:83 (2025). Även analyser från OECD, V-Dem, IPCC, IEA och World Economic Forum samt studieförbundens egna omvärldsanalyser har använts.

UNDERLIGGANDE STRUKTURELLA FÖRÄNDRINGAR

Den globala maktbalansen är i rörelse. Geopolitiska spänningar, krig i Europas närområde och en mer osäker handelspolitisk miljö har gjort säkerhet till en genomgripande samhällsfråga. Energiförsörjning, leveranskedjor, halvledare, kritiska råvaror, informationsmiljöer och digital infrastruktur är i dag lika strategiska som militär kapacitet. Gränsen mellan ekonomisk konkurrens och säkerhetspolitik har blivit mindre tydlig. Samtidigt har demokratisk tillbakagång och auktoritära tendenser blivit mer synliga globalt, vilket påverkar normer för internationellt samarbete och mänskliga rättigheter.

Demokratin vilar ytterst på respekten för de mänskliga rättigheterna. När rättighetsperspektivet försvagas globalt – yttrandefrihet, föreningsfrihet, mötesfrihet, religionsfrihet och minoriteters rättigheter – berörs också förutsättningarna för ett fritt civilsamhälle i Sverige.

Den ekonomiska och digitala makten koncentreras till ett fåtal globala aktörer som kontrollerar plattformar, dataflöden och algoritmer. Den teknologiska utvecklingen – särskilt inom artificiell intelligens, bioteknik och automatisering – förändrar arbetsmarknader, kunskapsproduktion och människors självförståelse. Samtidigt växer frågor om integritet, övervakning och kontroll. Balansen mellan effektivitet och personlig frihet blir en central demokratisk fråga. Digital kompetens, källkritik och förståelse för hur information produceras och sprids blir därmed grundläggande samhällsresurser.

Klimatförändringar och ekologisk omställning påverkar energisystem, livsmedelsförsörjning, vattenresurser och regional utveckling. Extremväder, resurskonkurrens och råvarupolitik får ekonomiska och politiska följdeffekter. Samtidigt driver klimatomställningen fram teknisk innovation och nya arbetsmarknader, men också nya fördelningskonflikter. Klimatfrågan är både en miljöfråga, en säkerhetsfråga och en rättvisefråga.

De demografiska villkoren förändras parallellt. I stora delar av Europa åldras befolkningen samtidigt som barnkullarna minskar. Urbaniseringen fortsätter och omformar relationen mellan centrum och periferi. Vissa regioner växer snabbt medan andra krymper. Globalt är utvecklingen mer asymmetrisk, med unga befolkningar i vissa delar av världen och åldrande i andra. Migration är en långsiktig del av denna dynamik och bidrar till ett mer pluralistiskt samhälle. Samtidigt kan skillnader i livsvillkor, utbildning och etablering skapa parallella offentligheter och spänningar. Interkulturell kompetens och geografisk likvärdighet blir därför strategiska frågor.

De ekonomiska strukturerna är samtidigt i rörelse. Trots ökat globalt välstånd har ojämlikheten vuxit i många länder. Regionala klyftor, utbildningsskillnader och osäkra anställningsformer förstärker upplevelsen av otrygghet. Plattformsekonomi och gig-arbete förändrar relationen mellan individ och arbetsmarknad. Snabba konjunktursvängningar och finansiell volatilitet påverkar både hushållens stabilitet och civilsamhällets finansiering. När ojämlikheten ökar riskerar också deltagande och representation att bli mer snedfördelade.

Parallellt sker ett normativt och kulturellt skifte. Individualisering, generationsförändringar och en mer projektbaserad syn på engagemang förändrar relationen till institutioner och auktoriteter. Förtroendet för politiska, mediala och ekonomiska institutioner varierar och kan i perioder minska, vilket förstärker polarisering. Samtidigt har offentlig styrning blivit mer inriktad på regelstyrning, utvärdering och mätbarhet. Transparens och ansvarsutkrävande är centrala demokratiska värden, men en stark kontrollogik kan tränga undan idéburna organisationers handlingsutrymme. Relationen mellan stat och civilsamhälle präglas därför av en balans mellan legitimitet, effektivitet och självständighet.

En mer existentiell dimension förstärker dessa förändringar. Flera rapporter visar ökande nivåer av stress, oro och ensamhet, särskilt bland unga men även bland äldre. Digitalisering, prestationskrav och social fragmentering påverkar människors psykiska välbefinnande. Till bilden hör också riskbruk av alkohol, narkotika och spel, som ofta samvarierar med psykisk ohälsa och social utsatthet. Samtidigt har erfarenheterna från pandemier och globala kriser visat hur biologiska risker och hälsosäkerhet kan påverka hela samhällsstrukturer. Hälsa är därmed inte enbart en vårdfråga utan en central samhällsfaktor som påverkar tillit, delaktighet och resiliens.

Sammantaget framträder ett samhälle där makt, teknik, ekonomi, demografi, klimat och värderingar förändras samtidigt och påverkar varandra. Klimatomställning påverkar geopolitik och industri. Teknologisk maktkoncentration påverkar demokrati och arbetsliv. Demografi påverkar välfärdens finansiering och civilsamhällets bärkraft. Ojämlikhet påverkar legitimitet och social sammanhållning. Hälsoutmaningar påverkar delaktighet och framtidstro.

För civilsamhället innebär detta både större betydelse och större ansvar. Organisationer kan bidra till orientering, dialog och gemenskap i en komplex och ibland polariserad tid. Samtidigt formas deras handlingsutrymme av just

dessa strukturella krafter. Förmågan att förstå sambanden mellan globala megatrender och lokala konsekvenser blir därför avgörande för att kunna agera långsiktigt och strategiskt i en föränderlig omvärld.

EN STRAMARE TIDSANDA

Flera av de strukturella förändringar som beskrivits ovan – geopolitisk osäkerhet, ekonomiska klyftor, teknologisk acceleration och klimatförändringar – kan bidra till ökad oro i befolkningen. SOM-institutets mätningar[3] visar att en majoritet av svenskarna under lång tid uppfattat att samhällsutvecklingen går åt fel håll. Det är dock viktigt att notera att oron inte är entydig. Några oroar sig för ökad rasism, andra för invandringens konsekvenser. Vissa ser klimathotet som det största problemet, andra är mer bekymrade över hur klimatåtgärder påverkar vardagsekonomin[4].

Ett återkommande mönster i både historisk och samtida forskning är att samhällen tenderar att röra sig i en mer ”stram” riktning när osäkerheten ökar. Socialpsykologisk forskning – exempelvis om så kallade tight och loose societies[5] – visar att upplevda hot ofta leder till att normer betonas starkare, regelverk skärps och toleransen för avvikelse minskar. Det är inte nödvändigtvis ett uttryck för ideologisk förskjutning, utan en psykologisk respons på upplevd instabilitet.

När omvärlden framstår som svårkontrollerad söker människor tydligare ramar. Riskmedvetenheten ökar. Behovet av ordning och förutsägbarhet förstärks. Konformitetstrycket kan därmed öka, samtidigt som viljan att experimentera, ifrågasätta eller avvika minskar. Yttre stabilitet kan kombineras med inre försiktighet – ibland även med självcensur. Samtidigt ska det understrykas att tydliga normer också kan skapa en känsla av trygghet och gemensam orientering i en turbulent tid.

En stramare tidsanda påverkar också tilliten. Gränsdragningar – mellan ”vi” och ”de”, mellan det legitima och det avvikande – får större betydelse. Det kan stärka sammanhållningen inom grupper men samtidigt försvaga tilliten mellan grupper. I förlängningen kan fler människor söka lösningar hos staten eller starka ledare som uppfattas kunna skapa ordning i komplexiteten.

---

3 SOM-institutet, *Svenska trender 1986–2024* (Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet, 2025).

4 Ibid.

5 Se till exempel Michele J. Gelfand, *Rule Makers, Rule Breakers: How Tight and Loose Cultures Wire Our World* (New York: Scribner, 2018).

SOM-institutets data visar exempelvis att stödet för en mer aktiv och problemlösande stat har ökat under senare år[6].

Den avgörande frågan är därför inte om samhället blir stramare eller friare i sig, utan hur balansen mellan stabilitet och öppenhet hanteras. Alla samhällen behöver ramar. Men när stabilitet övergår i slutenhet riskerar innovation, pluralism och demokratisk dialog att försvagas. Institutioner som förenar tydliga normer med proportionalitet, rättssäkerhet och öppna samtalsformer kan bidra till att hantera oro utan att låsa utvecklingen.

Det är i detta spänningsfält – mellan trygghet och öppenhet – som mycket av vår tids politiska och kulturella dynamik utspelar sig.

SYSTEMATISKA SAMBAND

Folkbildningens framtida roll formas inte enbart av interna beslut eller politiska beslut, utan av bredare samhällsförskjutningar i makt, ekonomi, teknik, kultur och människors upplevelse av trygghet och mening. Det är i mötet mellan dessa strukturella krafter och de vägval som görs i nutid som handlingsutrymmet skapas.

Megatrender beskriver långsiktiga drivkrafter som gradvis förändrar samhällets villkor. De påverkar demografi, arbetsmarknad, geopolitik, teknikutveckling och värderingsmönster. Tillsammans sätter de ramarna för civilsamhällets, den offentliga sektorns och näringslivets möjligheter. Men megatrender verkar inte isolerat. De förstärker, motverkar och omformar varandra.

Geopolitisk oro kan påverka tillit och värderingar. Teknologisk maktkoncentration kan förstärka ekonomiska skillnader och påverka demokratins funktionssätt. Klimatomställning kan förändra arbetsmarknad och regional utveckling. Förändrad statlig styrlogik kan påverka civilsamhällets självständighet och legitimitet. Det är i samspelet mellan dessa krafter – snarare än i enskilda händelser – som de mest genomgripande förändringarna uppstår. Ofta sker det stegvis, utan tydlig startpunkt.

Utöver dessa långsamma rörelser finns kritiska osäkerheter. Det handlar inte om huruvida förändring sker, utan om i vilken riktning den utvecklas. Graden av internationellt samarbete, tilliten till institutioner, styrningen av digital infrastruktur eller omfattningen av offentliga resurser kan ta olika

---

6 Amanda Ramsälv, Anders Carlander, Björn Rönnerstrand och Patrik Öhberg (red.), *Mot en tid som flytt. SOM-undersökningen 2025*, SOM-rapport nr 85 (Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet, 2026).

vägar. Små förskjutningar i sådana faktorer kan över tid skapa väsentligt olika framtidsvillkor[7]. De scenarier som följer bygger därför på olika kombinationer av dessa osäkerheter.

Samtidigt måste man räkna med disruptiva händelser – pandemier, finansiella kriser, tekniska genombrott eller säkerhetspolitiska eskalationer – som snabbt kan förändra spelplanen. Sådana händelser är svåra att förutse i detalj, men erfarenheten visar att de återkommer. En robust organisation behöver därför inte bara förstå trender och osäkerheter, utan också bygga förmåga att hantera det oväntade.

Samhällen som tidigt stärker sin sammanhållning, sin orienteringsförmåga och sin demokratiska kapacitet står bättre rustade att möta osäkerhet – oavsett vilken utvecklingsväg som dominerar. För studieförbunden innebär detta ett dubbelt ansvar: att reflektera över vilken samhällsutveckling de vill bidra till och samtidigt förbereda sig för flera möjliga framtider.

Studieförbundens verksamheter skapar dessutom effekter som sträcker sig bortom det som syns i statistik och uppföljningssystem. En studiecirkel är inte bara kunskapsförmedling utan också en social grupp. Ett samtal om ett specifikt ämne kan samtidigt stärka deltagarnas förmåga till lyssnande, resonemang och perspektivtagande. Lokala kultur- och bildningsaktiviteter kan bidra till tillit och social stabilitet på sätt som är svåra att kvantifiera men betydelsefulla över tid. I ett samhälle präglat av geopolitisk osäkerhet, ekonomiska klyftor och teknologisk fragmentering kan dessa vardagliga sammanhang få strukturell betydelse.

Utvecklingen kan ta olika vägar. Detta motiverar scenariotänkande. Tillsammans utgör megatrender, osäkerheter och systemsamband den ram inom vilken studieförbunden behöver forma sina strategiska vägval.

---

7 Statsrådet i Finland, *Framtidsredogörelse, del 1.*

2 Operativ horisont 2028–2030

Detta kapitel beskriver de utvecklingslinjer och samhällsförändringar som bedöms ha särskilt viktig betydelse för studieförbundens verksamhet under perioden 2028–2030. Beskrivningen bygger delvis på studieförbundens egna omvärldsanalyser, delvis på andra prognoser från myndigheter och andra aktörer, men också på föregående avsnitt om megatrender. Det är mot denna beskrivning som studieförbunden ska relatera sina egna omvärldsanalyser och sina verksamhetsåtaganden.

De åtta studieförbunden har olika historia, idégrund och organisatorisk struktur. De har skilda profiler, målgrupper och relationer till föreningsliv och samhällsaktörer. Denna mångfald är en styrka som ska värnas. Den gör det möjligt att nå olika grupper och att bidra till folkbildningens bredd. Det innebär att förändring i omvärlden kan få olika konsekvenser för olika studieförbund.

Syftet är att tydliggöra de behov, risker och möjligheter som präglar samhället under planeringsperioden och peka på den breda samhällsnytta studieförbunden kan bidra med. Det är mot denna gemensamma omvärldsbild som varje studieförbund ska pröva sin unika roll och profil, samt sina prioriteringar och sin kapacitet.

Statsbidraget till studieförbunden är ett samlat statligt åtagande för att stärka demokratin, bildningen och civilsamhället. Fördelningen av medel ska därför ske med utgångspunkt i hur studieförbunden – var för sig och tillsammans – kan möta de behov samhället och invånarna har. Det innebär att bedömningen inte enbart avser enskilda organisationers verksamhet, utan också hur sektorn som helhet bidrar till nationell täckning, geografisk likvärdighet och social inkludering.

Omvärldsbeskrivningen i detta kapitel ska därför förstås som ett gemensamt ramverk. Den anger vilka samhällsutmaningar som bedöms vara särskilt relevanta under 2028–2030 och vilken samhällsnytta statsbidraget till

studieförbunden kan bidra med. Studieförbundens effekter på individ och samhälle är breda och mångfacetterade. Ofta uppstår de som följdeffekter av annan verksamhet. Inget enskilt studieförbund kan eller ska möta alla behov. Men sammantaget kan sektorn, med stöd av statsbidraget, bidra på alla dessa olika områden i hela landet.

CIVILSAMHÄLLET – STARKT MEN FÖRÄNDRAT ENGAGEMANG

Det svenska civilsamhället präglas i dag av både stabilitet och omställning[8]. Det medborgerliga engagemanget är fortsatt högt och den samlade mängden ideellt arbete har inte minskat över tid. Samtidigt förändras relationen mellan individer och organisationer. Färre av dem som engagerar sig är medlemmar i organisationen, och fler efterfrågar flexiblare former för deltagande. Digitalisering, individualisering och professionalisering påverkar hur människor mobiliserar sig och hur organisationer organiserar sin verksamhet.

För många föreningar innebär detta nya villkor. Engagemanget är ofta mer projektbaserat och tillfälligt än tidigare, vilket kan öka flexibiliteten men också ställa krav på nya sätt att bygga kontinuitet och ansvarstagande. Parallellt växer antalet anställda och den ekonomiska omsättningen i delar av civilsamhället, inte minst inom välfärdsinriktade verksamheter. Det innebär ökade krav på styrning, administration och samverkan med offentliga aktörer. I detta landskap behöver organisationer hantera flera olika förväntningar – från medlemmar, volontärer, finansiärer och samverkansparter – vilket gör ledning och intern demokrati mer komplex.

Geografiska skillnader förstärker bilden. I vissa regioner finns en stark infrastruktur av föreningar, nätverk och lokala resurser, medan andra områden präglas av generationsväxling och svårigheter att rekrytera förtroendevalda. Parallellt har sociala medier och digitala plattformar skapat nya möjligheter till mobilisering och nätverksbaserat engagemang. Dessa former fungerar i regel som komplement till, snarare än ersättning för, traditionella organisationsformer.

Studieförbunden verkar mitt i denna utveckling. De är själva en del av civilsamhället och har nära relationer till föreningslivet. I en tid av mer flexibla engagemangsformer och ökad organisatorisk komplexitet kan de bidra med

---

8 Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF), *Nya sätt att organisera sig i civilsamhället. En översikt av aktuellt kunskapsläge* (2023).

stabilitet, kompetens och infrastruktur. Genom ledarutbildningar, stöd i föreningsdemokrati och metodutveckling kan de stärka medlemsbaserade organisationers kapacitet och bidra till att huvudmannaskap och intern förankring upprätthålls. Genom administrativt och digitalt stöd kan de underlätta för mindre aktörer att möta ökade krav och samtidigt utveckla nya former för deltagande, exempelvis genom hybridlösningar som förenar fysiska mötesplatser med digital närvaro. Studieförbund kan också överväga sin egen roll som förening och som plattform för människors engagemang.

Utvecklingen innebär inte att civilsamhällets betydelse minskar. Snarare pågår en omförhandling av hur engagemang organiseras och hur relationen mellan stat, organisationer och individer ser ut. För studieförbunden handlar de kommande åren om att både värna folkrörelsetraditionens demokratiska grund och vara öppna för nya sätt att engagera människor. I detta spänningsfält kan de fungera som brobyggare mellan tradition och förnyelse – och därmed bidra till ett civilsamhälle som är både förankrat och föränderligt.

TEKNIKUTVECKLING MED MÖJLIGHETER OCH UTMANINGAR

Den globala teknikutvecklingen accelererar och får allt större genomslag i samhällens infrastruktur[9]. Artificiell intelligens, avancerade kommunikationsnät, autonoma system och nya energilösningar förändrar hur arbete organiseras, hur tjänster levereras och hur information produceras och sprids. AI fungerar som en generell möjliggörare och påverkar industri, vård, utbildning, offentlig sektor och civilsamhälle. När tekniken integreras djupare i vardagen ökar både effektiviteten och sårbarheten.

Digitaliseringen och användningen av artificiell intelligens påverkar redan arbetsmarknad, utbildning och offentlig sektor och väntas få ännu större betydelse fram till 2030. Automatisering och dataanalys förändrar kompetenskrav och skapar nya möjligheter till tillgänglighet och flexibilitet. Samtidigt ökar riskerna för desinformation, manipulerade informationsflöden, filterbubblor och klyftor mellan dem som har och dem som saknar digital kompetens[10].

För folkbildningen aktualiseras frågor om digital inkludering, källkritik och hur mänskliga möten kan förenas med digitala verktyg. I ett AI-präglat informationsflöde, där gränsen mellan mänskligt och maskinellt producerat

---

9 Se till exempel Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA), *Svenska framtider* (projekt, 2025–).
10 AI-kommissionen, *Färdplan för Sverige*, SOU 2025:12 (2025).

innehåll suddas ut, ökar behovet av orientering och reflekterande samtal. Polarisering och fragmenterade offentligheter förstärker behovet av gemensamma arenor.

Det generella behovet av bildning och förmågan att lära nytt ökar. Människor behöver stöd i att utveckla omdöme och motståndskraft mot manipulation i algoritmstyrda miljöer. Äldre riskerar digital exkludering när samhällstjänster och kommunikation blir alltmer digitala, men utgör en viktig resurs i lokalsamhället. Sårbarheten är ofta större i socioekonomiskt utsatta grupper och i livsövergångar där behovet av gemenskap och meningsskapande är tydligt.

I detta sammanhang framträder digital och kritisk bildning som ett växande behov – ett område där studieförbunden har lång erfarenhet och goda förutsättningar att bidra. Det handlar om att stärka människors förmåga att förstå AI:s funktion och konsekvenser, tolka och värdera information samt föra konstruktiva samtal i komplexa frågor. En central fråga blir hur digitala verktyg kan användas så att de stärker snarare än ersätter den samtalsbaserade kärnan, exempelvis genom hybridformer som kombinerar fysisk och digital närvaro.

Detta innebär inte en ny inriktning, utan en förnyad aktualisering av folkbildningens grunduppdrag i en teknologiskt förändrad tid: att förena teknisk förståelse med demokratisk bildning och mänsklig gemenskap.

DEMOGRAFI OCH GEOGRAFI I FÖRÄNDRING

Sverige befinner sig i en demografisk och geografisk omställning. Andelen äldre ökar, barnafödandet är historiskt lågt och befolkningstillväxten är i hög grad kopplad till migration[11]. Samtidigt förstärks skillnaderna mellan regioner. Större städer och tillväxtområden växer och koncentrerar unga vuxna och arbetskraft, medan många mindre kommuner och glesbygdsområden upplever befolkningsminskning, åldrande befolkning och svagare arbetsmarknad. Under perioden väntas dessa mönster bestå[12].

Utvecklingen påverkar civilsamhällets och välfärdens grundförutsättningar. I mindre kommuner växer andelen äldre, vilket ökar behovet av sociala sammanhang, livslångt lärande och meningsfull delaktighet. En växande

---

11 SCB, *Befolkningsprognos för Sverige*, https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/befolkningsprognos-for-sverige/

12 SCB, *Tätorter i Sverige*, https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/miljo/tatorter-i-sverige/.

andel äldre kan också bli ett viktigt tillskott till föreningslivet och en allt viktigare kraft i lokalsamhällets utveckling. Samtidigt kan färre unga försvaga lokala föreningsstrukturer och minska tillgången till ideellt engagemang. När service och mötesplatser försvinner riskerar den sociala infrastrukturen att tunnas ut.

I växande stadsområden ser utmaningarna annorlunda ut. Här kan segregation och socioekonomiska skillnader skapa parallella livsvärldar med begränsade kontaktytor mellan grupper. Migration och rörlighet bidrar till mer heterogena lokalsamhällen där människor med olika bakgrund behöver finna former för gemenskap. I områden med socioekonomiska utmaningar kan unga ha svagare koppling till arbetsmarknad och civilsamhälle, och konkurrensen om resurser är dessutom hög.

Bakom dessa mönster finns ofta strukturer som aktivt begränsar människors möjligheter – diskriminering, rasism och bristande delaktighet och tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning. Sådana mekanismer verkar sällan slumpmässigt utan följer etablerade maktordningar.

Befolkningstillväxten är i hög grad kopplad till migration. Integrationen av nyanlända är därmed en central del av Sveriges demografiska utveckling. Etablering i språk, arbete och civilsamhälle påverkar inte bara individens möjligheter utan också den långsiktiga sociala sammanhållningen. Studieförbundens verksamheter – språkträning, kultur, föreningssamverkan och lokala mötesplatser – kan fungera som broar in i vardagsgemenskaper där relationer byggs över tid.

Den geografiska obalansen gör livsvillkoren mer platsberoende. I glesbygd kan långa avstånd och bristande infrastruktur försvåra tillgången till utbildning och kultur. Unga kan uppleva att framtidsmöjligheter kräver flytt, medan äldre riskerar social isolering. I städerna handlar utmaningen snarare om att bygga broar och stärka sammanhållning.

I regioner med minskande befolkning kan studieförbund fungera som bärande infrastruktur för mötesplatser, föreningsliv och kultur. I växande miljöer behöver inkluderande lärmiljöer utvecklas där människor med olika erfarenheter möts. Både arbetet med livslångt lärande för äldre och ungas möjlighet att ta ledande roller behöver stärkas.

Flexibla former blir avgörande. Fysiska mötesplatser behöver kompletteras med digitala lösningar för att nå deltagare i både glesbygd och tätort. Samverkan med kommuner och civilsamhälle blir central för att möta lokala behov.

Den demografiska och geografiska omställningen innebär inte ett nytt uppdrag, men en ökad betydelse för studieförbundens kärnroll. När skillnader mellan platser och grupper ökar växer behovet av arenor som stärker tillit, delaktighet och gemensam orientering – oavsett var människor bor.

KOMPETENSBRIST OCH OMSTÄLLNING

Arbetsmarknaden genomgår en snabb omvandling till följd av teknologisk utveckling, klimatomställning och förändrade globala värdekedjor. Enligt Arbetsförmedlingens arbetsmarknadsutsikter[13] råder fortsatt kompetensbrist inom bland annat teknik, it, industri samt vård och omsorg, samtidigt som arbetslösheten är hög i grupper med kort utbildning eller svag etablering. Det finns därmed en tydlig obalans: brist på rätt kompetens parallellt med ett betydande utanförskap. Omställningstakten och matchningsproblem förväntas bestå, vilket ställer krav på kontinuerligt lärande och rörlighet.

Särskilt utsatta är personer som står långt från arbetsmarknaden – exempelvis långvarigt arbetslösa, personer med kort utbildningsbakgrund, bristande kunskaper i svenska, funktionsnedsättning eller psykisk ohälsa. För många sammanfaller flera hinder: svaga nätverk, låg studievana och begränsad tillit till samhällsinstitutioner. För dessa räcker det sällan med en enskild utbildningsinsats; vägen till arbete kräver stegvisa insatser där självtillit, språk, struktur och sociala färdigheter byggs upp över tid.

Utöver individuella hinder spelar diskriminering på arbetsmarknaden roll – exempelvis utifrån ursprung, kön eller funktionsnedsättning.

Kompetensbristen handlar inte enbart om formella meriter utan också om grundläggande och överförbara förmågor – språkkunskaper, digital kompetens, samarbetsförmåga och förmåga att lära nytt. Risken är annars att klyftan fördjupas mellan dem som snabbt kan anpassa sig och dem som saknar resurser att göra det.

Personer med funktionsnedsättning och utrikes födda med svag etablering är överrepresenterade bland dem som står långt från arbetsmarknaden. I en ekonomi som ställer högre krav på formell kompetens, språkkunskap och digital förmåga riskerar dessa skillnader att förstärkas. Studieförbundens lågtröskelverksamhet kan här utgöra en första arena där studievana, självförtroende och sociala nätverk utvecklas i ett sammanhang som präglas av tillit snarare än prestation.

---

13 Arbetsförmedlingen, *Arbetsmarknadsutsikterna hösten 2025* (2025).

Studieförbunden med sin erfarenhet av att nå människor som inte söker sig till det formella utbildningssystemet kan fungera som ett första steg i en omställningskedja, där deltagare stärker grundläggande färdigheter och bygger självförtroende inför vidare studier eller arbete. Det handlar inte bara om yrkesspecifik kompetens, utan om att utveckla lärandeförmåga, ansvarstagande och tillit till den egna förmågan.

DEMOKRATI, TILLIT OCH BILDNING

Sverige räknas internationellt som en stabil demokrati med högt valdeltagande och starka institutioner. Men V-Dems demokratirapport 2025[14] visar att den globala utvecklingen går i en oroande riktning. Fler länder rör sig mot minskad respekt för rättsstatliga principer, begränsningar av fria medier och ökad politisk polarisering. Även i etablerade demokratier märks en gradvis normförskjutning där misstro, förenklade konfliktlinjer och desinformation påverkar det offentliga samtalet. Auktoritära strömningar – såväl i politiska som i religiösa sammanhang – utmanar det öppna samhället. Våldsbejakande politiska grupperingar underminerar det demokratiska samtalet. Algoritmer som premierar hot, hat och våld bidrar till affektiv polarisering.

Demokratin är inte en permanent ordning, utan ett system som ständigt måste återskapas genom aktivt medborgarskap och fungerande institutioner.

En avgörande komponent i detta är tillit. Sverige har historiskt haft hög social och institutionell tillit, vilket bidragit till stabilitet och samarbetsförmåga[15]. Samtidigt visar analyser att tilliten inte är jämnt fördelad. Förtroendet för politiska institutioner, medier och samhällsutvecklingen varierar mellan olika grupper, generationer och socioekonomiska skikt. I vissa miljöer finns en mer uttalad skepsis mot det politiska systemet och mot samhällets riktning. Sådana skillnader riskerar att skapa parallella uppfattningar om vad demokratin är och vem den tjänar.

Studier av ungas attityder[16] visar att synen på andra grupper och på demokratiska värden påverkas av erfarenheter av delaktighet och inkludering. När unga upplever att de har en röst och att deras engagemang tas på allvar stärks tilliten. När människor däremot upplever marginalisering eller bristande

---

14 V-Dem Institute, *Democracy Report 2025* (Göteborg: V-Dem Institute, Göteborgs universitet, 2025).

15 Sören Holmberg och Bo Rothstein, "Den svenska tilliten fortsatt hög – men sjunker i utsatta grupper", i Ulrika Andersson, Henrik Oscarsson, Björn Rönnerstrand och Nora Theorin (red.), *Du sköra nya värld* (Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet, 2022).

16 Forum för levande historia, *Unga tycker om andra* (2026).

inflytande kan misstron växa. Tillit byggs därmed inte enbart genom formella institutioner utan genom vardagliga erfarenheter av gemenskap, respekt och meningsfull påverkan.

Tillit formas i vardagens möten. Studieförbundens studiecirklar och kulturverksamhet skapar sammanhang där människor möts som deltagare snarare än mottagare, vilket stärker känslan av egenmakt och gemensamt ansvar.

Mot denna bakgrund blir idén om demokrati baserad på samtal allt viktigare. I en sådan demokrati betonas dialogen och det läggs vikt vid att argument prövas, perspektiv möts och gemensamma lösningar söks. I en tid präglad av digitala filterbubblor, algoritmstyrda flöden och snabba reaktioner minskar utrymmet för långsamt, reflekterande samtal. Risken är att den offentliga diskussionen reduceras till parallella monologer snarare än gemensam prövning av ståndpunkter.

Här har studieförbunden en särskild roll. De är en del av civilsamhället och omfattas av statens demokrativillkor, som tydliggör att offentligt finansierad verksamhet ska vila på och stärka demokratins idéer. Det innebär både ett ansvar och en möjlighet att skapa inkluderande mötesplatser där människor med olika bakgrund kan mötas i respektfull dialog.

Studieförbunden har också en egen gemensam demokratiförklaring[17] där man konstaterar att deltagande i folkbildning i sig är en träning i praktisk demokrati. Genom studiecirklar, kulturverksamhet och lokala samtalsforum bidrar studieförbunden till att utveckla demokratisk kompetens – förmågan att lyssna, argumentera, väga skäl och ompröva. De kan erbjuda sammanhang där komplexa samhällsfrågor diskuteras utan krav på snabba åsikter. Arbetet med källkritik och förståelse för hur opinion formas i digitala miljöer är också centralt, särskilt i en tid då informationspåverkan och desinformation kan påverka både opinioner och valresultat.

Särskilt viktiga är insatser i miljöer där tillgången till institutioner är sämre, eller där tilliten till institutioner och demokratin är svag eller ambivalent. Studieförbunden kan fungera som brobyggare mellan individ och samhälle, mellan lokalt engagemang och nationella institutioner. När människor ges möjlighet att delta i gemensamt lärande och samtal stärks både den personliga handlingsförmågan och tilliten till demokratiska processer. För personer med funktionsnedsättning och nyanlända är tillgängliga och inkluderande mötesformer avgörande för att erfarenheten av delaktighet ska bli konkret.

---

17 Studieförbunden, *Studieförbundens demokratiförklaring* (2024).

Studieförbund kan också vara en öppen och konstruktiv arena för dem som i dag har låg tillit till samhället och dess institutioner, och en väg in för dem som vänder det demokratiska samtalet ryggen.

När globala trender pekar mot ökad polarisering och när tilliten varierar mellan grupper blir behovet större av lokala arenor där samtal kan föras över gränser. Studieförbunden kan här bidra till att upprätthålla en levande demokrati – där oenighet hanteras genom argument och respekt, och där tillit byggs genom konkret delaktighet i gemensamma sammanhang.

I en tid då information finns tillgänglig i oöverträffad mängd och med oöverträffad hastighet minskar inte behovet av bildning, det ökar.

Individen möter dagligen ett brus av påståenden, tolkningar och narrativ – där en del är välgrundad kunskap, en del är vinklad, och en del är medvetet fabricerad. Att navigera detta kräver förmåga att tänka efter, kontextualisera och sätta kunskap i relation till egna och andras erfarenheter.

I studieförbunden träffas människor med olika livserfarenheter för att undersöka en fråga gemensamt. Lärandet som sker i mötet med andra är annorlunda, djupare och mer levande än lärande i ensamhet. Ett AI-verktyg kan anpassa kursinnehåll efter individuella preferenser och tempo. Det den inte kan göra är att skapa det rum där en deltagare säger något oväntat som förändrar hur alla andra i rummet tänker.

Folkbildningens idé vilar på övertygelsen att den fria och frivilliga bildningsprocessen har ett värde i sig. Att lära för lärandets egen skull, att fördjupa sin förståelse av världen och att utvecklas som människa är inte instrument för andra mål utan uttryck för folkbildningens kärna. Att en sådan process också stärker demokrati, tillit och delaktighet är en följd av dess egenvärde – inte dess motiv. Den enskildas nyfikenhet, skaparkraft och personliga växt är därför ett mål i sig, vid sidan av den bredare samhällsnyttan.

I detta gränsland spelar studieförbunden också en särskild roll när det gäller religionsfrihet och demokrati. När samhällsklimatet hårdnar, när identiteter instrumentaliseras av auktoritära rörelser och när gränsen mellan tro och politisk mobilisering suddas ut, behövs mötesplatser som varken är statliga eller neutrala i den meningen att de undviker det svåra. Studieförbunden har tradition och erfarenhet att vara i gränslandet mellan övertygelse och öppenhet, mellan tillhörighet och dialog. Det är varma, nyfikna rum där religionsfrihet och demokratiska värden kan undersökas på riktigt, inte förkunnas uppifrån. Sådana rum är inte självklara. De måste skapas och vårdas.

Det gäller inte minst religiösa minoriteters situation, där erfarenheter av utsatthet och misstänkliggörande kan göra tillgången till trygga mötesplatser särskilt betydelsefull. Frågor om tro och livsåskådning hör till de mest grundläggande för många människor, och studieförbund med skilda idétraditioner kan erbjuda rum där olika övertygelser kan mötas i dialog snarare än konfrontation.

Bildning och mellanmänsklig tillit är historiskt, nu och i framtiden, en avgörande grund för ett levande och utvecklande demokratiskt samtal.

KLIMATOMSTÄLLNINGEN PÅGÅR

Klimatförändringarna är redan märkbara i Sverige genom ökade temperaturer, förändrade nederbördsmönster, fler värmeböljor och ökade risker för extremväder som skyfall, översvämningar och skogsbränder[18]. Samtidigt pågår en omfattande klimatomställning med målet att minska utsläppen av växthusgaser och anpassa samhället till ett förändrat klimat. Det innebär omställning av energisystem, transporter, industri och konsumtionsmönster. Fram till 2030 väntas tempot i denna omställning öka, med både nya möjligheter och påfrestningar som följd.

Klimatomställningen skapar innovation, nya arbetstillfällen och tekniska lösningar, men påverkar också regioner och branscher olika. I områden där traditionella näringar förändras kan omställningen upplevas som ett hot mot identitet och försörjning. På samma sätt väcker klimatfrågan existentiella och etiska frågor om ansvar mellan generationer, rättvisa mellan regioner och fördelning av kostnader och vinster. Om klimatfrågan reduceras till enbart tekniska lösningar riskerar den att förstärka polarisering snarare än att bygga gemensam riktning.

För många människor handlar klimatfrågan i vardagen mindre om tekniska system och mer om oro, mening och handlingsförmåga. Känslan av att stå inför något övermäktigt kan leda till uppgivenhet eller polarisering. Här ligger folkbildningens särskilda bidrag: att skapa sammanhang där oro kan bearbetas, där kunskap möter samtal och där enskildas handlingskraft stärks tillsammans med andra.

Klimatförändringarna aktualiserar också frågor om beredskap och anpassning. Ökad risk för extremväder, störningar i infrastruktur och påverkan

---

18 Naturvårdsverket, *Klimatförändringar*, https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/klimatforandringar/

på livsmedels- och energiförsörjning ställer krav på lokal och nationell resiliens. Förmågan att hantera kriser – både praktiskt och socialt – blir en del av klimatarbetet. Här är kunskap, tillit och fungerande lokala nätverk avgörande.

I detta sammanhang blir behovet av kunskap, dialog och gemensam orientering tydligt. Studieförbunden kan bidra genom att skapa arenor där klimatfrågan kan bearbetas ur flera perspektiv – vetenskapligt, praktiskt och värderingsmässigt. Det handlar om att sprida kunskap om klimatförändringar och hållbar utveckling, men också om att ge utrymme för samtal om livsstil, konsumtion, lokalsamhällets framtid och individens ansvar.

Studieförbunden kan även spela en roll i att stärka lokal beredskap och samverkan. Genom utbildningar, studiecirklar och nätverk kan de bidra till att människor får kunskap om krishantering, hållbara levnadssätt och klimatanpassning. I regioner där omställningen påverkar arbetsmarknad och näringsliv kan de stödja kompetensutveckling och framtidsdialog. I andra sammanhang kan fokus ligga på att mobilisera idéer och lokala initiativ som stärker hållbara livsmönster och gemensamt ansvarstagande.

Klimatförändringarna och klimatomställningen innebär därmed inte ett nytt uppdrag för studieförbunden, utan en fördjupning av deras roll i stora samhällsförändringar. När samhället ställer om ökar behovet av sammanhang där människor kan förstå utvecklingen, hantera osäkerhet och tillsammans forma hållbara och motståndskraftiga lokalsamhällen.

KULTURLIV I FÖRÄNDRING

Kulturlivet befinner sig i en period av omställning:[19] [20] regionala skillnader i tillgång till kultur ökar, institutionerna är ekonomiskt pressade och finansieringsläget är mer osäkert. Därmed får civilsamhällets kulturverksamhet – där studieförbunden är centrala aktörer – en allt viktigare roll när offentliga resurser omprioriteras och institutionell närvaro koncentreras till större orter. Mindre kommuner och glesbygdsområden blir i högre grad beroende av ideella krafter och lokalt engagemang för att upprätthålla ett levande kulturliv.

---

19 Maria Arriaza Hult, Ylva Berglund och Lisa Gemmel, *Vid vägs ände? Hur nedskärningar för folkbibliotek och studieförbund påverkar kulturens infrastruktur* (Folkbildningsrådet, Studieförbunden och Svensk biblioteksförening, 2025).

20 Myndigheten för kulturanalys, *Kulturanalys 2024. En lägesbedömning i relation till de kulturpolitiska målen*, Rapport 2024:1 (2024).

Digitaliseringen förändrar dessutom kulturens former och publikrelationer. Digital kultur sprids snabbt och når breda grupper, särskilt unga, men ersätter inte det fysiska mötet och den gemensamma upplevelsen. Nya uttryck växer fram i sociala medier och digitala plattformar, samtidigt som traditionella kulturformer söker nya sätt att nå publik. Det ideella kulturlivet – körer, teaterföreningar, musik- och konstinitiativ – är samtidigt sårbart för minskade resurser och svårigheter att rekrytera ledare och styrelser. När stödet försvagas hotas inte bara verksamheter utan också de sociala sammanhang som kulturen skapar.

Inte minst det ideella musiklivet påverkas. Brist på tillgängliga rep- och spellokaler gör det svårare för unga och amatörer att repetera, uppträda och möta publik, vilket på sikt försvagar återväxten i det lokala musiklivet.

Konsekvenserna blir tydliga i hela landet. Invånare i mindre kommuner riskerar minskad tillgång till professionell kultur och färre återkommande arrangemang. I växande stadsområden kan segregation och ekonomiska barriärer begränsa deltagande och tillgång. Kulturen riskerar därmed att bli mer ojämlikt fördelad, trots att den är central för gemenskap, identitet och demokratisk delaktighet.

I detta läge kan studieförbunden fungera som lokal kulturinfrastruktur. Genom att erbjuda lokaler, metodstöd och organisatorisk kompetens kan de bidra till att ideella kulturföreningar får stabilare villkor. De kan också skapa broar mellan traditionella kulturformer och digitala uttryck, och därigenom nå nya grupper utan att förlora den lokala förankringen. Kombinationer av fysiska arrangemang och digital närvaro kan stärka tillgängligheten, särskilt i regioner där avstånd och resurser är begränsade.

Studieförbunden har dessutom en särskild roll i att värna bredden i kulturlivet. Genom studiecirklar och deltagarbaserade former ges människor möjlighet att inte bara ta del av kultur utan att själva skapa. Det stärker delaktighet och demokratiskt självförtroende, vilket är särskilt viktigt i tider av ekonomisk osäkerhet och regional obalans.

Utvecklingen innebär en fördjupning av studieförbundens roll som möjliggörare av ett levande kulturliv i hela landet. När institutioner centraliseras och resurser blir mer osäkra ökar behovet av aktörer som kan hålla samman lokala kulturmiljöer, bygga gemenskap och ge människor möjlighet att uttrycka och utveckla sina erfarenheter – oavsett var de bor.

ETT HÅRDNANDE LÄGE I OMVÄRLDEN

Det säkerhetspolitiska läget i Europa och globalt har blivit mer instabilt och svårförutsägbart[21] [22] [23]. Det kan handla om ökade militära spänningar, cyberangrepp, desinformationskampanjer och andra former av hybridpåverkan. Gränsen mellan fred, kris och krig är mindre tydlig än tidigare, och påverkan riktas inte enbart mot statliga institutioner utan också mot medborgare, medier och lokalsamhällen. Informationsmiljön har blivit en central arena för konflikt.

Samtidigt kan konflikter i omvärlden få konsekvenser för hur civilsamhället utvecklas. Nya rörelser kan uppstå, gamla föreningar kan splittras i synen på omvärldshändelser och yttre fientliga krafter kan försöka använda föreningar i otillbörliga syften.

I detta läge är befolkningens motståndskraft en del av den nationella säkerheten. Beredskap handlar inte bara om militära resurser, utan också om civil robusthet och lokal resiliens. Förmågan att hantera störningar i el, kommunikation eller transporter är beroende av fungerande nätverk, tillit och kunskap om hur man agerar vid kris. Psykologisk beredskap – att kunna stå emot rädsla, rykten och manipulation – är en viktig del av detta.

Lokal resiliens bygger inte enbart på tekniska system utan på fungerande relationer. Civilsamhällets vardagsaktiviteter skapar nätverk av förtroende som kan mobiliseras vid kris. Studieförbundens närvaro i lokalsamhällen bidrar därmed indirekt till samhällets beredskap genom att stärka sociala band och ömsesidig kännedom.

Studieförbunden kan bidra genom att stärka källkritik och kunskap om informationspåverkan. Utbildningar och samtalsarenor kring digital säkerhet, desinformation och demokratins sårbarheter kan öka människors förmåga att värdera information och förstå hur opinion påverkas. I en tid då val och demokratiska processer kan utsättas för yttre påverkan blir detta en del av demokratins försvar.

De kan också stärka lokal beredskap genom att skapa mötesplatser där människor bygger relationer och kunskap. Samverkan med kommuner och frivilligorganisationer kan bidra till utbildningar om hemberedskap, civilförsvar och krishantering. Sådana lågtröskelinsatser kompletterar offentliga strukturer och stärker lokal resiliens.

---

21 Militära underrättelse- och säkerhetstjänsten (MUST), *MUST årsöversikt 2025* (Stockholm: Försvarsmakten, 2025).

22 Försvarsberedningen, *Stärkt försvarsförmåga – Sverige som allierad*, Ds 2024:6 (2024).

23 World Economic Forum, *Global Risks Report 2026* (Genève: World Economic Forum, 2026).

Minst lika viktigt är det sociala och psykologiska perspektivet. I tider av oro ökar behovet av sammanhang där samhällsutvecklingen kan diskuteras och förstås. Folkbildningens deltagarorienterade logik och samtalsbaserade pedagogik kan bidra till att motverka polarisering och stärka känslan av handlingsförmåga.

3 Den långa sikten

Detta avsnitt är ett försök att fånga de strukturella förändringar och möjliga utvecklingsbanor som megatrenderna kan innebära på lite längre sikt. Avsikten är att sätta in studieförbundens verksamhetsåtagande under perioden 2028–2030 i ett större och mer långsiktigt strategiskt sammanhang. Detta för att visa hur de prioriteringar och vägval som studieförbunden gör den närmaste perioden kan påverka framtiden. Men också, å andra sidan, för att låta den långa sikten påverka de verksamhetsåtaganden som görs på kort sikt.

Vi lever i en tid av långsamma men genomgripande förändringar. De är redan påbörjade, men deras konsekvenser blir tydligare under de kommande decennierna.

LÅNGSIKTIGA FÖRÄNDRINGAR SOM SÄRSKILT FORMAR VILLKOREN FÖR STUDIEFÖRBUNDEN

Det finns flera områden där den långsiktiga utvecklingen kan tänkas vara särskilt avgörande för studieförbundens framtid. Här tas upp demografi, teknik, civilsamhällets utveckling och den större globala politiska omvärlden. Man kan se detta som det kända okända, men sannolikt kommer också i dag helt okända faktorer bli minst lika avgörande.

Det som inte tas upp här är möjliga politiska beslut som kan vara avgörande eftersom en stor del av studieförbundens verksamhet finansieras av det offentliga. Politiska beslut och prioriteringar kan dock – direkt och/eller indirekt – påverkas av utvecklingen på de områden som beskrivs[24]. Det är sannolikt också så att politiska beslut kan påverkas av de prioriteringar och vägval studieförbunden gör samt deras förmåga att visa relevans, legitimitet och robusthet oavsett hur samhället i övrigt utvecklas.

24 Se avsnittet "En stramare tidsanda" i kapitel 1.

DEMOGRAFI OCH GEOGRAFI

Under 2030-talet fortsätter befolkningen att åldras medan barn- och ungdomskullarna minskar, särskilt i mindre kommuner och landsbygdsområden. Urbaniseringen består och leder till att resurser, utbildningsmöjligheter och arbetsmarknad koncentreras till tillväxtregioner. Andra delar av landet får svagare underlag för verksamhet och engagemang.

Detta påverkar studieförbundens deltagarbas, möjligheten att rekrytera ledare och den organisatoriska bärkraften. Äldre grupper kan efterfråga fler sociala och kulturella sammanhang, samtidigt som generationsväxlingen blir mer akut när stora kohorter lämnar aktiva roller. På flera håll kan beroendet av enstaka eldsjälar öka när den lokala infrastrukturen försvagas.

Geografisk likvärdighet blir därmed en strategisk kärnfråga. Utan medvetna prioriteringar riskerar verksamheten att koncentreras till starkare regioner, vilket på sikt kan försvaga både den nationella täckningen och den lokala sociala sammanhållningen.

För folkbildningen innebär detta att närvaro, flexibilitet och regional anpassning blir avgörande för långsiktig hållbarhet.

TEKNOLOGISK ACCELERATION OCH ARBETSLIVETS OMVANDLING

Ofta överskattas en ny teknologis kortsiktiga påverkan, medan man underskattar den långsiktiga. Mellan 2030 och 2045 kan man förvänta sig att automatisering och artificiell intelligens i grunden påverkar samhället. Ett brett spektrum av yrken – även inom administrativa och kunskapsintensiva områden – kan försvinna eller omformas i grunden. Arbetslivet blir mer rörligt och kompetenskraven förändras kontinuerligt. Livslångt lärande blir inte längre ett komplement utan en permanent förutsättning för delaktighet – i samhället, i demokratin och arbetslivet.

Gränsen mellan formell och icke-formell utbildning kan bli mindre tydlig. Digitala utbildningsplattformar och kommersiella aktörer växer, samtidigt som behovet av mänskliga möten, kritiskt tänkande och etisk reflektion kvarstår. Mycket tyder på att behovet av eftertanke och reflektion ökar i tider då teknologi och medicin tar stora steg.

I ett AI-präglat samhälle blir färdigheter som samarbete, omdöme, kreativitet och dialog centrala. Dessa utvecklas i gemensamt lärande snarare än genom enbart digital konsumtion. Att ompröva och vara nyfiken blir kritiska faktorer i tider då algoritmer vet allt om vad vi brukar föredra.

Folkbildningen kan i detta landskap fungera som en flexibel omställningsarena, ett komplement till det formella utbildningssystemet och en mötesplats för gemensam nyfikenhet. Samtidigt ökar konkurrensen och kraven på kvalitet, dokumentation och samverkan. Teknikutvecklingen innebär därför både möjligheter och krav på strategisk anpassning.

CIVILSAMHÄLLETS TRANSFORMATION

Den demografiska och tekniska utvecklingen ger föreningar nya utmaningar och nya möjligheter. Civilsamhället kan därför förväntas bli mer rörligt och mindre stabilt. Engagemang blir mer projektbaserat och tidsbegränsat, medan traditionella medlemsformer försvagas. Mindre organisationer kan behöva samordna sig för att hantera administrativa och ekonomiska krav.

Digitala plattformar får ökad betydelse för organisering och mobilisering. Det kan stärka räckvidden men också skapa beroende av externa aktörer och globala infrastrukturer. Samtidigt kan ökade krav på uppföljning och regelstyrning påverka relationen mellan stat och idéburna organisationer.

I denna utveckling kan folkbildningen fungera som stabil infrastruktur i ett mer föränderligt civilsamhälle. Genom att erbjuda lokaler, metodkompetens och organisatoriskt stöd kan studieförbunden bidra till att upprätthålla kapacitet även när engagemangsformer förändras.

DEN GLOBALA UTVECKLINGEN

I en rapport från den finska regeringen[25] beskrivs fyra möjliga globala utvecklingsvägar fram till 2045:

1. Blockbildningens värld – geopolitisk rivalitet och minskat internationellt samarbete
2. Samarbetsvärlden – stärkta institutioner och gemensamma lösningar
3. Den fragmenterade världen – återkommande kriser och instabilitet
4. Omställningens värld – snabb teknologisk och hållbarhetsdriven transformation.

Ingen av dessa är en prognos, men ingen är heller osannolik. De fungerar som verktyg för att pröva hur olika globala utvecklingar kan påverka folkbildningens villkor.

---

25 Statsrådet i Finland, *Framtidsredogörelse, del 1*. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/items/c6f305f7-8ee8-43c7-aeaa-d715e3752f56

I en blockbildad värld kan säkerhet och självförsörjning få större betydelse, vilket kan påverka styrning och finansiering. I en samarbetsvärld kan internationella nätverk och hållbarhetsarbete skapa nya möjligheter. I en fragmenterad värld blir lokal tillit och sammanhållning centrala resurser. I en snabb omställningsvärld ökar behovet av livslångt lärande och social anpassningsförmåga.

Den globala politiska utvecklingen blir en sorts ram för den nationella politiken. Globala konflikter kan påverka lokala föreningar och den globala tidsandan kan påverka synen på civilsamhället. Studieförbundens självbild och självförtroende avgör vilken roll de söker, men deras relevans, legitimitet och robusthet blir avgörande för vilken roll de får.

FYRA MÖJLIGA UTVECKLINGSBANOR FRAM TILL 2045

Här beskrivs fyra möjliga scenarier för studieförbunden. De är ett försök att visa deras framtida potential och risker utifrån den utveckling som skissas ovan. Syftet är att försöka tydliggöra vilka förmågor som blir avgörande och vilka risker som behöver hanteras redan i dag.

Den demokratiska infrastrukturen

I denna utvecklingsbana har det digitala informationslandskapet blivit alltmer fragmenterat. AI-genererat innehåll, riktad påverkan och globala plattformar dominerar kommunikation och opinionsbildning. Tilliten till institutioner varierar kraftigt mellan grupper och regioner. Formella demokratiska strukturer består, men det offentliga samtalet är splittrat och präglas av parallella informationsmiljöer. Den demokratiska tillbakagången i världen fortsätter.

I ett sådant läge har staten och andra samhällsaktörer valt att stärka civilsamhällets roll som bärare av demokratisk kultur. Folkbildningen har positionerats som en central del av den demokratiska infrastrukturen. Studieförbunden erbjuder arenor för samtal över värderingsgränser, metodutveckling för dialog i konfliktfyllda frågor och utbildning i källkritik och AI-förståelse.

Verksamheten kännetecknas av hög legitimitet och transparens. Den fria och frivilliga karaktären värnas samtidigt som kopplingen till övergripande demokratimål är tydlig. Folkbildningens mervärde ligger i kombinationen av närhet, självständighet och förmåga att skapa gemensamma referensramar i en tid av informationsmässig splittring.

Utmaningen i denna bana är balansen mellan självständighet och förväntningar. Om kopplingen till statens demokratimål blir alltför instrumentell

riskerar sektorn att uppfattas som ett verktyg snarare än en självständig aktör. Legitimitet och armlängdsprincip blir därför avgörande.

Sammanhållande kraft i det socialt fragmenterade civilsamhället

I denna utvecklingsbana har demografiska och ekonomiska skillnader förstärkts. Storstadsregioner och tillväxtområden präglas av hög aktivitet, diversifierade organisationer och god tillgång till resurser. Samtidigt har många mindre kommuner och glesbygdsområden förlorat befolkning och organisatorisk kapacitet, det har blivit svårt att upprätthålla grundläggande institutioner för medborgarens rättigheter och skyldigheter i hela landet. Välfärd, välstånd och statlig infrastruktur blir alltmer ojämnt fördelade.

Digitala plattformar har ersatt delar av traditionella medlemsformer. Engagemang är projektbaserat och tillfälligt. Tillgången till kultur och bildning varierar kraftigt beroende på geografiskt läge och socioekonomiska förutsättningar.

I detta scenario är folkbildningen stark och innovativ i vissa miljöer, men svagare i andra. Verksamheten riskerar att koncentreras till regioner med stabilt underlag eller enstaka engagerade eldsjälar, närvaron i mindre orter tunnas ut. Skillnader i deltagande och tillgång till mötesplatser förstärker sociala klyftor och ökar skillnaderna i deltagandet i det demokratiska samtalet.

Samtidigt finns en möjlighet att folkbildningen utvecklar nya hybridmodeller som kombinerar fysisk närvaro och digital räckvidd. Genom strategisk samverkan och resursdelning kan sektorn motverka fragmentering. I denna bana blir organisatorisk flexibilitet och medveten organisatorisk fördelningspolitik avgörande för att säkra nationell likvärdighet.

Omställningens motor

I denna utvecklingsbana har teknologisk acceleration och klimatomställning gjort omställning till ett permanent samhällstillstånd. Arbetsmarknaden präglas av kontinuerliga skiften. Individer byter yrkesinriktning flera gånger under livet, och gränsen mellan arbete och lärande är mer flytande.

Staten har utvecklat en sammanhållen strategi där formell och icke-formell utbildning samverkar. Livslångt lärande är en integrerad del av arbetslivet.

Folkbildningen har i detta scenario blivit en erkänd och strukturellt integrerad del av omställningssystemet. Studieförbunden erbjuder flexibla, modulära och lågtröskelbaserade lärmiljöer där människor kan utveckla nya kompetenser och stärka kritiskt tänkande och samarbetsförmåga.

Det särskiljande värdet ligger inte enbart i yrkesspecifik kunskap utan i kombinationen av kompetensutveckling och bredare bildning. Folkbildningen fungerar som bro mellan individens behov av orientering och samhällets behov av kompetens.

Utmaningen i denna bana är att bevara särarten. Om verksamheten alltför ensidigt kopplas till arbetsmarknadens krav finns risk att den breda bildningsdimensionen försvagas. Balansen mellan instrumentell nytta och självständig bildning blir därför central.

En gradvis marginaliserad företeelse

Det finns också en riskbana där folkbildningen successivt tappar sin position. Förändringen sker inte genom ett dramatiskt beslut, utan genom långsam förskjutning. Offentliga resurser omprioriteras, styrlogiken blir mer standardiserad och mätbar, och digitala eller kommersiella aktörer tar över delar av lärandet. En politisk utveckling där offentligt stöd till folkbildning avskaffas av ideologiska eller ekonomiska skäl är möjlig.

En särskild risk är så kallad mission drift, där verksamheten gradvis anpassas efter finansiering och externa styrsignaler snarare än efter grunduppdraget. Då kan den fria folkbildningens opinionsbildande och samhällskritiska roll försvagas – ofta utan att något enskilt beslut fattats om det.

Vissa förskjutningar är inte enbart framtida risker utan har i flera avseenden redan inletts. Minskade resurser, ökad instrumentalisering och en starkare kontrollogik påverkar redan i dag folkbildningens ställning och handlingsutrymme.

Samtal och kunskapsutveckling kan leva vidare, men i andra former och strukturer. Den nationellt samordnade och självständiga infrastrukturen för fri och frivillig bildning försvagas. Tillgången till verksamhet blir mer ojämlik och projektbaserad.

Konsekvenserna kan bli ökad geografisk och social ojämlikhet samt svagare koppling mellan civilsamhälle och demokratisk kultur.

VÄGVAL I NUET OCH FOLKBILDNINGENS FRAMTID

De möjliga utvecklingsbanorna påminner om att folkbildningens ställning fram till och efter 2045 kan utvecklas i olika riktningar. Scenarierna är inte prognoser utan skisser som prövar olika möjliga förlopp. De visar att framtiden inte är förutbestämd – men att vägval i nuet kan få konsekvenser över tid.

Det avgörande är hur folkbildningen hanterar tre sammanlänkade dimensioner: relevans, legitimitet och robusthet.

Relevans handlar om att uppfattas som nödvändig i samtiden. Folkbildningens existensberättigande kan inte vila enbart på historia eller tradition. Den måste kontinuerligt visa sin betydelse i relation till vår tids stora frågor: demokratins villkor i ett fragmenterat informationslandskap, AI och digitaliseringens konsekvenser, klimatomställningens sociala dimensioner, psykisk hälsa och arbetslivets omvandling. Det innebär att våga prioritera och att tydliggöra faktisk samhällseffekt – både genom kvalitativa berättelser och genom systematisk uppföljning. Om folkbildningen uppfattas som perifer riskerar den att marginaliseras politiskt. Om den uppfattas som systemrelevant blir den svår att ersätta. Samtidigt vill folkbildningen upprätthålla sin karaktär av fri- och frivillighet och måste därför hitta vägar som innebär både hög relevans och självständighet.

Legitimitet handlar om förtroende och trovärdighet. Ett långsiktigt hot mot sektorn är sällan ett dramatiskt beslut, utan en gradvis urholkning av tilliten eller försämrad egen förmåga att erbjuda en relevant roll i samhället. Hög kvalitet, tydlig folkbildningsprofil och transparens i ekonomi och styrning är därför strategiska frågor, inte administrativa detaljer. Uppföljning behöver utvecklas så att den synliggör värde utan att reducera verksamheten till enbart volymmått. Legitimitet byggs långsamt men kan raseras snabbt. Att arbeta med kvalitet, öppenhet och självständighet är därför en investering i sektorns överlevnad.

I flera framtidsbilder framträder folkbildningen som en del av demokratins infrastruktur. Den rollen kan medvetet fördjupas. Det innebär

- att prioritera verksamhet som stärker kritiskt tänkande, nyfikenhet, dialogförmåga och källkritik
- att skapa möten över sociala, kulturella och geografiska gränser
- att tydliggöra folkbildningen som en oberoende arena – varken partipolitisk aktör eller kommersiell utbildningsmarknad.

Ju tydligare den demokratiska funktionen är, desto svårare blir den att ersätta.

Robusthet handlar om förmågan att bestå genom förändring. Digitalisering och AI förändrar villkoren för lärande och organisering. Ett strategiskt vägval är att utveckla hållbara hybridmodeller som förenar fysisk närvaro med digital räckvidd, att höja den digitala kompetensen hos cirkelledare och medlemsorganisationer och att använda tekniska verktyg utan att förlora den

mänskliga dialogens kärna. En organisation som inte kan verka i den digitala infrastrukturen riskerar att bli irrelevant, men en organisation som förenar teknik och mellanmänskligt möte kan bli desto mer betydelsefull.

Studieförbundens relation till civilsamhället är en ytterligare dimension av robusthet. Studieförbunden är inte enbart anordnare av egen verksamhet, utan en central del av civilsamhällets infrastruktur. Att stödja medlems- och samverkansorganisationer i generationsväxling, digitalisering och ledarskapsutveckling samt att fungera som plattform och möjliggörare är strategiska val. Om civilsamhället försvagas utan att studieförbunden agerar riskerar de att dras med i samma rörelse.

Ekonomisk hållbarhet är samtidigt en förutsättning för robusthet. En ensidig finansieringsmodell ökar sårbarheten för politiska och ekonomiska svängningar. Att utforska kompletterande finansieringsformer och partnerskap behöver därför kombineras med ett tydligt värnande av den fria och frivilliga bildningen. Ekonomisk bredd minskar risken för abrupta förändringar i uppdrag och förutsättningar.

Genom att försöka blicka en bit in i framtiden kan det tydliggöras vilka vägval studieförbunden måste göra de närmaste åren. Studieförbunden är inte bara påverkade av trender och utvecklingslinjer, man kan också vara en viktig del i att forma framtiden. Det är detta som den längre blick har försökt visa.

Studieförbunden verkar i ett samhälle som förändras snabbt. Ett hårdare säkerhetsläge, utvecklingen inom artificiell intelligens, en åldrande befolkning, klimatomställningen och skillnader i tillit påverkar människors vardag och förändrar villkoren för folkbildningen.

Omvärldsanalys 2028–2030 ingår i Folkbildningsrådets kvalitetsbedömningssystem för statsbidrag till verksamhet i studieförbunden. Analysen ska stödja studieförbundens egen omvärldsanalys, planering och profilering.

I centrum står de utvecklingslinjer som bedöms få direkt betydelse för studieförbundens verksamhet 2028–2030. Studieförbunden ska i sina verksamhetsåtaganden visa hur de förhåller sig till den delen. Analysen beskriver också de megatrender som formar samhället och skisserar fyra möjliga utvecklingsbanor för studieförbunden fram till 2045.

Hur kan studieförbunden stärka sin relevans, legitimitet och robusthet? Omvärlden påverkar deras villkor. Men genom sina vägval i dag är de också med och formar framtiden.

Folk–
bildnings–
rådet

Ringvägen 100
118 60 Stockholm

folkbildningsradet.se